

A BÁBU MEGSZÓLAL – ANNA MARGIT ÉLETMŰ-KIÁLLÍTÁSÁRÓL

DOI 10.35402/kek.2024.5.25

Végre! Végre egy Anna Margithoz (1913–1991) méltó életmű-kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, Kolozsváry Marianna rendezésében! A nagyszabású tárlat illeszkedik az MNG-ben a művészettörténész által szervezett, rendezett hiánypótló életmű-kiállításokhoz (Farkas István, Bálint Endre, Korniss Dezső).

Lehetne a mottó Anna Margit vallomása: „Én az önéletrajzomat festem, ahelyett, hogy írnám.” Gyerekkorától a főiskolán át a háború éveitől és annak vége után számtalan önarcképet rajzolt és festett, szinte minden technikával és minden méretben. A kiállításrendező sokelemű ikonfalon sűrűn egymás fölé és mellé sorakoztatva mutatja be a művész alakváltozásait, személyiségének módosulásait a tragédiákkal, veszteségekkel teli élettörténet függvényében, a rendkívül tehetséges, aktív fiatal lánytól, a sorsfordulót jelentő szerelemtől, Ámos Imre festőművésztől, a korai házasságtól, a nagyon korai Ernst múzeumbeli sikeres kiállításon át Ámos munkaszolgálatban töltött éveitől az özvegységig. Aztán a kultúrpolitikai fordulat az ő és európai iskolás szellemi társai háttérbe szorításában, a tiltott kategóriából a túrtbe átkerülő hatvanas évekig. Húsz év csend után bemutatkozás az Ernst Múzeumban 1968-ban. Aztán új korszakok, a paraszti kultúra meghatározó hatása (gyerekkor Dobozon, a csuhébabák, bábuk emléke), majd a családját elpusztító holokauszt erőteljes előtérbe törése, és végül a magány, egyedüllét.

Festményein is azonosult a női szerepekkel: menyasszony, feleség, anya, szerető, prostituált, színész, artista, bohóc, táncos, zenész, akt, modell, festőművész, munkatárs, kézműves, kerámiagombkészítő, barátnő, testvér, kislány, öregasszony, angyal, és sorolhatnánk tovább. A magánéletben is sokoldalú ember: két fiú anyja, rosszul sikerült második házasság (válás), egyedüllét, háziasszony, gondos szakács és terjedelmes, nagy ívű, eredeti, egyéni életmű megteremtője, napi robotos, munkamániás a festőállvány előtt. Még amikor nem önarcképeket fest, akkor is elválaszthatatlan a mű a saját sorsától, életeseményeitől. Önarcképei gyakran metaforák, allegóriák. Az utolsó periódusban nyomon követi az öregedés és a betegség következtében teste deformálódását, arca megváltozását kíméletlen

őszinteséggel. Ahogy a magány, az egyedüllét, a sors terhei tönkreteszik az egykor szép, fiatal, mozgékony alkatot, a kedves, derűs, bizakodó arcot. Mindent személyesen átélt, amit a kegyetlen, zűrzavaros 20. századi történelem, politika egy törekeny, érzékeny emberre ráterhelt. Háborúk, zsidóüldözés, anyjának (Auschwitz) és férjének (munkaszolgálat) kíméletlen elpusztítása, az Európai Iskola (szellemi és művészi közegének) felszámolása, a Rákosi-rendszer és a szocialista realizmus, betegsége (tbc, tüdőműtét), kisebbik fia betegsége, válás, anyagi gondok, kiállításoktól eltiltás.

Mégis: egy senki máséhoz nem hasonlítható, erőteljes életmű létrehozása, saját képi nyelv teremtése (nem sorolható egyetlen irányzatba sem, de hatott rá a szürrealizmus és az expresszionizmus), a jelentős festőművész férjtől, Ámos Imrétől szellemiségében és kivitelezésében, festésmódjában is eltérő szemlélet, a nagyon tisztelt mesterek, barátok (Gulácsy, Farkas István, Vajda Lajos) életművétől is eltérő felfogású, képalkotási mód. Persze sokan hatottak rá, főként a harmincas–negyvenes évek fordulóján (Paul Klee, Miró, Picasso), de micsoda különbség akár a stilizált gömbfej-festménysorozaton is! Ezekon a még fiatalon festett, kerek arcú, gömb-kör alakú önarcképeken jelenik meg a rémület a pötty fekete szemekben, a hol holtápadt, hol élénk színű arcokon, és folytatódnak a negyvenes évek végéig. A rémület, a borzalom állandóan jelen van a továbbiakban, közeledvén a halálához, (1991) egyre fokozódik. Számomra a sok ijesztő, meghökkentető önarckép közül a legmellbeverőbb *A dögcédula (Önarckép)* volt 1981-ben, amikor először szembesültem vele a műteremben, legszívesebben pánikszerűen elmenekültem volna a látványtól. A kis méretű olajkép (50 × 30 cm) monumentálisnak tűnt. Anna Margit gyakran festett saját nyakába feltűnő nyakláncot, a női szereppel azonosulásként (otthon is viselte). Itt az ékszer, díszes nyaklánc helyett egy szörnyű és csúnya, feltűnő dögcédulát visel, satunak tűnő kezével megtámasztva a mellkasán (katonák viselték, hogy haláluk esetén be lehessen azonosítani őket). A harmincas évek színes, bizakodó önarcképeitől idáig taszította a sorsa (például *Önarckép tükörrel*, 1936; *Önarckép virággal*, 1938).

Az MNG-ben nagyszámban látható festmény és grafika, az életmű főmotívuma a bábu (ezért is telitalálat az összegző, monografikus kiállítás címe). Természetesen számos önarcképén bábuként mutatja be önmagát, élénk színekkel, erőteljes érzelmi hatásokra törekedve. Ahogy önarcképén is sokféle alakban, szerepben mutatja meg önmagát a szerelmes nőtől a gondos háztartásvezetőn át a festésnek elkötelezett kreatív alkotóig (festőeszközeivel körülvéve), a bábuk identitása, személyisége is rendkívül sokféle, múzsa, baloldali lator, hóhér, akasztott ember, piros masnis, paraszti motívumokkal díszített kislány, Messiásra várók, Megváltó, halász, özvegy, önarckép – szinte felsorolhatatlanul sok szerepben. Csupán fejből, felsőtestből és kézből állnak. Temperával vagy olajjal festettek, expresszívek, groteszkek, ironikusak, szürrealisak, erőteljesek. És rögtön azonosíthatók: ezeket a különös, nem mindennapi, lüktető, nagy hatású bábukát csak Anna Margit festhette.

A bábu az archaikus kultúrák óta összekapcsolódik a varázslattal, a mesével, a játékkal, kultikus tárgy, szertartás része, a színház eszköze, őskép. Lényege a mozgás, a mozgató. Jelen keretek között nincs lehetőség bábuészterikai elemzésekre, sem a szimbolikus jelentések kifejtésére, ám nagyon is fontos lenne annak bemutatása, hogy Anna Margit mivel gazdagította, tette többszörűvé ezt az évezredek óta és minden kultúrában létező képzőművényt. Mint arról már volt szó, bábu megformáltsága allegorikus, expresszív, szürrealis. Anna Margit bábu saját életének, sorsának, az egymást követő történelmi korszakoknak a szimbólumai. Ráadásul megfestett plasztikus antropomorf tárgyak, egy-egy festmény, mű meghatározó alapelemei, központi figurái. Képi szereplővé lényegültek át. Anna Margit otthonában, műtermében a paraszti kultúrából származó, sokféle karakterű bábuval élt együtt, ezek voltak festményeinek ihlető forrásai.

A bábu hol a végzetes sorsnak kiszolgáltatott ember metaforája, hol a hétköznapi létezés groteszk megtestesítője, hol a társadalomból, nyilvánosságból kitaszított, magányra ítélt ember, hol játszótárs a túléléshez, az élet elviseléséhez. A magyar festészetben szokatlan fejsorozatának, bábuinak, önarcképeinek faktúrája. Lehetne idézni Jean Dubuffet-t, számos német expresszionistát, francia szürrealistákat, kortárs gesztusfestőket, a tasizmust, a pop-artot. De mégsem! Nemcsak alakzatai, metamorfózisokon áteső motívumai,

hanem a festékfelvitel módja, az ecsetkezelés, a kézmozgás is annyira egyéni, eredeti, hogy nem visz sehová a hasonlítgatás. Szinte plasztikussá váló rétegek alakulnak a vastagon felhordott festékekből. A kézmozgások lenyomatai, az ecsetnyomok, a pöttyözések, a vonalkázások különös látványt eredményeztek. Szinte horgolt, hímzett, varrt a festékekkel. Férfiak is kézimunkáznak magas szinten, nem csak nők, de egész másként használják az eszközöket, másmilyen a végeredmény. Női festészet, mondhatnánk leegyszerűsítve, ha ez még ma is nem hordozna pejoratív tartalmakat, annak ellenére, hogy a világháború utáni évtizedekben a modern magyar képzőművészetben is számos női életmű teljesedett ki (Gedő Ilka, Ország Lili, Schaár Erzsébet, Keserü Ilona, Maurer Dóra és így tovább).

A bibliai és a zsidó vallási témák végigkísérik munkásságát, hangsúlyossá a hetvenes években válnak. Nem volt vallásos, talán még hívő sem, örökké kételkedő, ironikus és önironikus alkatának megfelelően. Természetes, egyensúlyos volt a viszonya saját zsidóságához a fiatalsága idején, a harmincas években az egyre súlyosbodó zsidóüldözések ellenére. Nagyon fiatalon kötötte össze életét Ámos Imrével (1907–1944), aki nagyállói vallásos zsidó családból származott, gyerekkorától mély hatást gyakorolt rá talmudmagyarázó nagyapja. Ámos budapesti festőművészként már nem követte a vallási előírásokat, a zsidó kulturális hagyományok azonban meghatározók maradtak festészetében, akárcsak nagyon becsült mesterüknek, Chagallnak (akit 1937-ben Párizsban Anna Margittal együtt személyesen is megkerestek műtermében).

Ámosnak alig van olyan festménye és grafikája, amelyen ne lennének zsidó motívumok, jellegzetes zsidó tárgyak, vallási jelképek. 1940-ben litográfiákat készített a zsidó ünnepekről és megörökítette mindhárom munkaszolgálatos élményeit (az utolsó *Szolnoki vázlatkönyv* címen vált ismertté). Nem menekült, nem fogadta el a bűvőhelyeket, az embertelen, kirekesztő zsidótörvényekre csak annyit válaszolt: „Menjen minden, ahogy a víz folyik.” Anna Margit Fekete Nagy Béla és Major Máté építészek segítségével bujkált, nem varrta fel a kötelező sárga csillagot. Ámos 1944 végén pusztult el, és alföldi paraszti zsidó családtagjai is Auschwitzban. A házaspár, a két fiatal festő sok képet festett, rajzolt egymásról, szerelmes levelezésük és kettős portréik egymás feltétel nélküli szeretetéről és a kölcsönös bizalomról árulkodnak, arról, ahogy elfogadták

a másik kapcsolatát a zsidósághoz, a valláshoz, az istenhíthez. Ámos hívó volt, biblikus sorsnak éli meg, festi meg a zsidóságát. 1944-ben készült Apokalipszis-sorozatában az angyalok még szembeszállnak a gonosszal, utolsó rajzain azonban vesztésre állnak.

Anna Margit későn kezdett foglalkozni műveiben a számára is sok tragikus veszteséget okozó holokauszttal. A szakirodalom szerint az első ide köthető festménye az 1973-ban festett Scharf Móric-portré, amely a hírhedt tiszaezlári vérvád tanúját ábrázolja – mellette egy vérrel teli edény és egy konyhakés. A legismertebb talán az 1985-ben festett *Elkésett Messiás*, amelyen a Duna-parton a nyilasok által vízbe lött zsidók cipői sorakoznak. Egy magyar zászlós hajó úszik be a képbe a bal alsó sarokba, amely újabb cipőket szállít. Ha csak egy művet lehetne kiemelni a holokauszt-élmények, -emlékek hatására festett munkáiból, az 1976-ban készült *Céllövöldét* (vászon, olaj, kollázs, Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre) emelném ki mint a téma emblematikus művét, a nemzetközi képzőművészetből a témát megjelenítő művek egyik legkülönlegesebb, egyedi, szokatlan darabját. Az öt figura egyike maga a festő, ezt a fejről készült fekete-fehér fotó is egyértelműsíti. Egyre tragikusabbak, kilátástalanabbak, fojtogatóbbak e sorozat darabjai.

Mégis: 1989-ben, betegen, két évvel a halála előtt elutazik a németországi Dachauba, ahol Hegyi Lóránt művészettörténész közvetítésével kiállítást rendeznek képeiből. A bajor városban (Münchentől 20 km-re) hozták létre az első koncentrációs tábornak 1933-ban. Anna Margit kiállítását a KunstBetriebsben rendezték meg, katalógus is készült angol és német nyelven. A kiállítási plakáton kettős portré, a festő néz szembe végtelen szomorúsággal a nézővel.

Az 1968-ban az Ernst Múzeumban rendezett első és e mostanáig egyetlen életmű-kiállítás reveláció volt, akárcsak a most, 2024. szeptember 1-jéig látható a Nemzeti Galériában, ahol végignézve a 220 kiállított festményt és grafikát, ugyanaz volt az élményem, mint 56 évvel ezelőtt: Anna Margit különös világa különálló és rendkívül jelentős a magyar képzőművészetben. Par excellence festő, akinek a festés volt a természetes létállapot – ezt bizonyítja be az életút változásait és állandóságait megmutató kreatív kiállítás (nincs túlszűfölvá, túlterhelve, díszletezve, nem színházasodik, az, ami: Anna Margit), impulzív, sokféle érzelmi állapot mélységes mély átélésére

lehetőséget kínáló művészetet tárva elének egy impulzív, nem mindennapi, karakteres alkotótól.

A jelenleg látható életmű-kiállítás címe is figyelemfelkeltő, és Anna Margit művészetének központi figurájával – a bábu – a tartalmi jelentésrétegek gazdagságán és a formában rejlő sokféle lehetőségre utal. A bábu maga az ember. Az alkotóművész. Gyerekjáték, színpadi szereplő, a hatalom eszköze, kiszolgáltatott lény, tragikus és komikus eszköz, szokatlan, kedves, szerethető és elrettentő, visszataszító.

Kolozsváry Marianna és munkatársai kiemelkedő munkát végeztek a művek összegyűjtésével, rendezésével, a látványtervezéssel, installációkivitellel, világítással, a kiállítótéri szövegek gondozásával. Sokak (művészettörténészek, restaurátorok, műtárgytechnikusok, szervezők) koordinált együttműködésének köszönhető ez a nagyvonalú, alaposan átgondolt, elemző bemutatkozó. Itt lehetne megtanítani arra a művészettörténész egyetemi hallgatókat és a kezdő kurátorokat, hogyan kell látogatóbarát, műértelmező kiállítást rendezni. Kolozsváry Marianna mesterévé vált szakmájának az MNG-ben rendezett életmű-kiállításokkal.

A kiállítások látogathatósága időhöz kötött, akárcsak a színházi előadásoké. Ha készül katalógus vagy pláne könyv, megőrződik, felidézhető valami. Az MNG-beli Anna Margit-kiállításhoz nálunk szokatlan méretű könyv készült szokatlan szakmai igényességgel, Kolozsváry Marianna, a kiállítás kurátora szerkesztésében. Eddig mindössze három könyv jelent meg (S. Nagy Katalin, *Képzőművészeti Alap Kiadó*, 1971; Dávid Katalin, *Corvina Kiadó*, 1980; Turai Hedvig, *Vasary Képtár*, 2009), és néhány igényes katalógus (Hegyi Lóránd, *Dachau*, 1985; Magyar Nemzeti Galéria, 1983; PMMI, *Ámos–Anna Múzeum*, Szentendre, 2007 stb.). E mostani, a méretét tekintve is terjedelmes kiadvány reprodukciókban is igen gazdag, tartalmazza az életmű-katalógust, a teljes bibliográfiát, kiállításjegyzéket, minden adatot, amire a további kutatók, kiállításrendezők támaszkodhatnak. Nem túlzás azt mondani, hogy sziszifuszi munka eredménye (legalább egy tucat magyar képzőművész érdemelne hasonló nagymonográfiát).

Első megjelenés: *Képirás*, 2024. június

<https://kepiras.com/2024/06/s-nagy-katalin-a-babu-megszolal-anna-margit-életmű-kiállításáról/>